

„Kicsoda az ember a' ki él, és a' halált nem láttya?” – 18. századi katolikus halotti
prédikációk egy kolligátumban

„Kicsoda az ember a' ki él, és a' halált nem láttya?”¹ – 18. századi katolikus halotti
prédikációk egy kolligátumban

I. A 18. századi magyar nyelvű katolikus halotti prédikációk kutatása, helye a 18.
századi katolikus prédikációkutatásban

Prédikációkutatással szisztematikusan az 1970-es évek óta foglalkoznak Magyarországon, az irodalomtörténet-írás ekkor kezdte egyre aktívabban és rendszeresebben vizsgálni az egyházi irodalom műfajait. A megélénkülő prédikációkutatás kapcsán sok kérdés került előtérbe, amely ma is foglalkoztatja az irodalomtörténészeket. Ezek közül az *ars compilandi*val kapcsolatban felmerülő kérdések megválaszolása a prédikációkutatás egyik legizgalmasabb szegmensét jelenti. Lukácsy Sándor, Tüskés Gábor, Knapp Éva, Gábor Csilla, Maczák Ibolya, Tasi Réka és Mercs István kutatásai mind érintik kisebb-nagyobb mértékben az engem elsősorban érdeklő 18. századi katolikus prédikációk kompilációs vonatkozásait.

Azonban 18. századi halotti prédikációk vizsgálata – mind a református, mind a katolikus beszédekkel illetően – eddig nem volt túl jelentős. A legújabb kutatások közül elsősorban V. László Zsófia tanulmányait, valamint 2012. november 29-én megvédett doktori értekezését érdemes megemlíteni, mely 1711 és 1825 közötti protestáns halotti beszédekben vizsgálja a női szerepek változását – főként mentalitástörténeti szempontból. A szerző fő célkitűzése azt rekonstruálni, hogy „a 18. század emberei milyen életet szántak leányaiknak, a férfiak milyen elvárásokat támasztottak a jövőbelijükkel, majd a feleségükkel szemben, illetve a nőknek maguknak milyen lehetőségeik voltak sorsuk alakítására”.² A 18. századi katolikus halotti prédikációk hasonló vagy más szempontú feldolgozása egyelőre hiányzik.

¹ (Zsolt 88,24) Ladányi Elek Zsigmond (1685/90–1758) minorita szerzetesnek az elhunyt Gersei Pethő Mihály felett Sztropkó várában mondott halotti prédikációjának textusa. *Inevitabile decretum az az: Istennek megmásolhatatlan decretuma*, Kassa, 1735, A2r. PETRIK II, 531.

² Tézisek: V. LÁSZLÓ Zsófia, *Női szerepek változása a protestáns halotti beszédek tükrében (1711–1825)*, Bp., Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2011, 2. A szerző összeállította a az 1711 és 1825 között megjelent parentációk bibliográfiáját. Uo., 4, <http://doktori.btk.elte.hu/hist/laszlozsofia/tezis.pdf>. A letöltés ideje: 2012. december 10. Az értekezés témakörében megjelent tanulmányok: LÁSZLÓ Zsófia, *Daniel Polixéna és lányai: Nőnevelés, női műveltség a halotti beszédek tükrében*, = *Évek és színek: Tanulmányok Fábri Anna tiszteletére hatvanadik születésnapja alkalmából*, szerk. STEINERT Ágota, [h. n.], Kortárs, 2005, 23–31; V. LÁSZLÓ Zsófia, „Aszszony-népnek meg-kivántató tudomány...”: *Női életvezetési tanácsadókönyvek a 18. századi Magyarországon*, = *Nők világa: Művelődés- és társadalomtörténeti tanulmányok*, szerk. FÁBRI Anna, VÁRKONYI Gábor, Bp., Argumentum, [2007], 227–245; V. LÁSZLÓ Zsófia, *Daniel Polixéna, a „Magyar Minerva”*: Egy 18. századi nemesasszony élete és példája a halotti beszédek tükrében, *Sic Itur ad Astra: Fiatal Történészek Folyóirata*, 2008/58, 149–176; V. LÁSZLÓ Zsófia, *Áron nemzetsége: Református lelkészcsaládok a 18. századi Erdélyben = Generációk a történelemben: A Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület 2007. évi konferenciájának kötete*, Nyíregyháza, 2008, 337–347.

Az 1599 és 1711 között kiadott halotti beszédek táblázatos adatbázisa³ azt mutatja, hogy a katolikus halotti prédikációk kiadása az 1650-es évek közepén indult meg, mely ekkor jóval elmaradt a református halotti beszédek kiadása mögött.⁴ Az 1680-as évek közepétől lett kiegyensúlyozottabb a halottibeszéd-nyomtatványok felekezet szerinti megoszlása, vagyis a katolikusok részéről is egyre több beszéd jelent meg nyomtatásban, míg a reformátusoknál visszaesés látszik.

Kecskeméti Gábor és Nováky Hajnalka a *Magyar nyelvű halotti beszédek a XVII. századból* című, tizenkét darab 17. századi halotti beszédet tartalmazó, 1988-ban megjelent kritikai kiadásának bevezetőjében úgy fogalmaz, hogy a kötet „az irodalom egy alig vizsgált műfajának szövegeit tartalmazza”.⁵ Ezt a szerzők a 17. századi szövegkorpuszra nézve állapítják meg, de ma már (nagyraoszt éppen Kecskeméti 10 évvel későbbi, idézett monográfiájának köszönhetően) inkább csak a 18. századi prédikációkra igaz.

II. Halotti beszéd, prédikáció és kolligátum

V. László Zsófia említett értekezése nemcsak a 18. századi halotti beszédek kutatására példa, hanem arra is, hogyan lehetséges valamilyen tematikus szempont szerint foglalkozni a halotti beszédekkel – esetében nőkről szólókkal. Megközelítésmódja tehát leegyszerűsítve a következő: egy mentalitástörténeti kutatási szemponthoz protestáns prédikációkat rendel.

Dolgozatom vizsgálati metódusa hasonló is ehhez, de el is tér ettől, mivel az általam vizsgált halotti (és más alkalmakra írott) prédikációk egy 18. századi kolligátumban egybekötve találhatók. Tehát nem egy vagy több, már ismert, illetve előre kijelölt téma szerint kerestem beszédeket a 18. századi katolikus halotti prédikációk korpuszából, hanem éppen a kolligátum kínált fel olyan, egymással összefüggő kutatási szempontokat, amelyek nem biztos, hogy felismerhetők lettek volna, ha a beszédek nincsenek egybekötve. (De amely megközelítési módokat immár a teljes 18. századi katolikus funerációs irodalomra is kiterjeszthetőnek vélem, részben már el is kezdve ezt a munkát.)

A kolligátum egyes tételeinek együttozvasása során kirajzolódó szempontok alapján az is felvetődött, hogy a prédikációk között kapcsolódási pontokat feltérképezve próbáljak valamiféle tudatosságot, esetleg koncepciót találni a beszédek egybekötését illetően. Ám ilyen

³ KECSKEMÉTI Gábor, *Prédikáció, retorika, irodalomtörténet: A magyar nyelvű halotti beszéd a 17. században*, Bp., Universitas Könyvkiadó, 1998, 282–292.

⁴ Az 1711-ig megjelent 358 halotti prédikáció között mindössze 30 katolikus található. *Uo.*, 34.

⁵ KECSKEMÉTI Gábor, NOVÁKY Hajnalka, *Magyar nyelvű halotti beszédek a 17. századból*, Bp., Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete, 1988, 9.

szándék – főleg, mint ez esetben is, a nem kiadói kolligátumok kapcsán – ritkán merülhetett fel. Az egybekötés gyakran esetleges volt a felhasználók részéről, illetve a futólag megállapított műfaji hasonlóság (disputációk, orációk vagy halotti beszédek), sőt akár a méretbeli azonosság szempontja indokolta az effajta archiválást.⁶

III. Kutatási szempontok

1) Dolgozatomban a tematikusság/esetlegesség kérdése felől közelítve mutatok be egy 18. századi magyar és latin halotti beszédek, valamint néhány más prédikációt tartalmazó, jelentős részben a kolozsvári minoritákhoz köthető, eddig nem vizsgált, 18. századi kötésű kolligátumot. A könyvtörténeti elemzés új szempontokkal gazdagíthatja a kötet néhány darabjának eddigi filológiai vizsgálatát, valamint néhány adalékkal egészítheti ki a könyvtár- és állománytörténeti kutatásokat. Bár a legtöbb kolligátum nem szorosan szerkesztett egység, a vizsgált kötet mint gyűjtemény olvasása során mégis felvetődik több olyan szempont, amelyek izgalmas irányokat jelölhetnek ki a 18. századi katolikus prédikációk további kutatását illetően. Itt előljáróban Kolosvári Pál Pázmány Péter *Kalauzát* kompiláló halotti prédikációját említem, amelynek kompilációs szempontú megközelítése segítheti a kolligátum egyik *nem* halotti prédikációjának vizsgálatát is. Ez Kelemen Didáknak a miskolci minorita templom oltárszentelése alkalmával mondott beszéde, amelynek végén olyan imádságok találhatók, amelyek kutatásom szerint Pázmány *Imádságos* könyvét kompilálják.

2) A kötet halotti beszédeit olvasva vált fontossá – részben Lukácsy Sándornak és Kecskeméti Gábornak a 17. századi halotti prédikációk retorikai felépítettségéről tett néhány megállapításából kiindulva –, hogy az e kolligátumban található magyar nyelvű katolikus halotti prédikációk argumentációját vizsgáljam. Egyrészt a névből vett érv kérdése felől. Másrészt az érvelés célja, tehát a meggyőzés kapcsán. Nemcsak az adott temetési beszéd hallgatóságának hitre buzdítása összefüggésében, hanem a kinyomtatott beszéd olvasóit és

⁶ Távoli analógiaként említhető meg Kiséry András *Por se* című, 2005-ös tanulmánya, melyben a szerző arról ír, mennyire véletlenszerűen kerültek mikrofilmre a kilencvenes években a könyvek az USA nagy könyvtáraiban. Ezt állapítja meg a módszerről: „Könyveket ezerszám természetesen csak ipari, vágóhídi módszerekkel lehet mikrofilmezni (le a kötéssel, levágni a gerincet, hogy a lapokat egyenként, tökéletesen vízszintesen lehessen a tárgylemezre fektetni) – így a mikrofilm áldozatául esett kötetek sorsa eleve meg volt pecsételve”. KISÉRY András, *Por se: a reneszánsz médiumai = Átjárások: Fiatal anglisták és amerikanisták tanulmányai*, szerk. BÉNYEI Tamás, Bp., Fiatal Írók Szövetsége, 2005, 17. – Hasonló jelenséget egy kolligátum lapozgatásánál is tapasztalhatunk: az oldalakat gyakran úgy vágják körbe, hogy az eredetileg különböző méretű nyomtatványok egységesek legyenek – néha azon az áron is, hogy maga a szöveg sérült. A kolligátumok és a mikrofilmen rögzített könyvek médiuma között azonban különbség is mutatkozik: mint fent utaltam rá, a felhasználói kolligátumokban szereplő nyomtatványok között szorosabb, például műfaji egységesség látszik a 20. században mikrofilmre fotózott könyvekhez képest.

áttételesen az adott beszédet mintaként használó egyéb, akár ki sem adott prédikációk közönségét is meg kell győzni arról, hogy az kerül a mennybe, aki *jól*, vagyis a katolikus egyház által elvártaknak megfelelően hal meg.

IV. *Conciones Variae* – a kolligátum bemutatása

1. A kolligátum és egyes darabjainak provenienciája: nyomda-, kiadás és gyűjteménytörténeti szempontok

Jelenleg a kötet a Debreceni Református Kollégium Könyvtárában található, a fedlapjának versójára írt bejegyzés szerint 1964. március 2-án Almássy Márton, református lelkész, hajdúböszörményi vallástanár ajándékozta a könyvtárnak. A könyv gerincén ez a cím szerepel: *Conciones Variae*, 1698 és 1769 között kinyomtatott magyar és latin nyelvű halotti, illetve egyéb alkalmakra készült magyar nyelvű prédikációkat tartalmaz.

A kötet nem kiadói, hanem valószínűleg tulajdonosi (gyűjteményi) kolligátum. Az jelenleg nem tudható, hogy miként került a 20. századi adományozóhoz, a kötet és darabjainak korábbi történetét rekonstruálva azonban néhány megállapítás megfogalmazható.

A kolligátum hátlapjának rectóján olvasható kéziratos index – *Series Materiarum ordine* – huszonhárom prédikációt sorol fel.⁷

- (1.) Keserves Dicsirete Nehai G. Esterhas Anna Aszszonynak.
- (2.) Hütes Koronája Nehai G. Kornis István Urnak.
- (3.) Örök Jutalomra siető Nehai G. Zichy István Ur.
- (4.) Az Ur Házán jelentetett Menyei Dicsősége T. Krucsai Jánosnak. Búcsúztató Versek ez után.
- (5.) Istennek meg másolhatatlan Decretuma. G. Pető Mihály.
- (6.) Halotti Praedicatio. Nehai I. B. Bornemisza János Ur fe.
- (7.) Házát kösziklán építő Nehai G. Haller György.
- (8.) Halotti gyaszos Pompája T. Krucsai Márton Urnak.
- (9.) Halotti Pradicatioja G. Barkoczi Kristina Aszszonynak.
Második ugyan azoné.
Harmadik ugyan azoné.
- (10.) Igaz Utazó Nehai Mgs Csato Sigmond Ur.
- (11.) Gyaszos vadászattya G. Erdödi Gábor Urnak.
- (12.) Le szakasztatott nád-szál T. Krucsai Julianna.
- (13.) Arany Almája G. Draskovics Pál Urnak.

⁷ Bár eredetileg nem szerepel számozás, a könnyebb követhetőség miatt megszámozom a beszédek.

- (14.) Szorgalmatos Márta G. Redai Kristina Aszszony.
- (15.) Preciosus in Conspectu Dni obitus C. Stephani Csaki.
- (16.) Memoria Posthuma C. Stephani Kornis.
- (17.) Funebris Pompa I. B. Joannis Petri.
- (18.) Lelki öröm.
- (19.) A' Sz. Misének Aldozattyáról.
Mit jelentenek a' Papi öltözetek.
- (20.) Isten, és ember etc. az Oltári Szentségről.
- (21.) Lelki Beszélgetes az Oltári Szentségről.
- (22.) Arca in Sanctuario Templi posita.
- (23.) A Végző Itiletről való emlékezet.

vége.

Jelen állapotában azonban a kolligátum nem tartalmazza egyrészt a *Keserves dicsirete Nehai G. Esterhas Anna Aszszonynak* (1669)⁸ című prédikációt, melynek szerzője Sennyei István veszprémi püspök. A beszéd 1669. október 7-én hangzott el a lékai Szent Miklós templomban, és Bécsben nyomtatták ki.

Másrészt az *Arany Almája G. Draskovics Pál Urnak* (1694)⁹ című prédikációt,¹⁰ amely 1694 februárjában hangzott el Lékán, az ágostonosok templomában, és Nagyszombatban nyomtatta ki Hörmann János. A cím, valamint Kecskeméti és Nováky szövegkiadása alapján sem tudunk a szerzőről semmit.

A kolligátumban az ötödik, Pethő Mihályról szóló prédikáció és a hatodik, Bornemisza János temetésére készült beszéd között kivágott lapok kötésben maradt széle látszik. Mivel az index sem tüntet fel e két beszéd között más prédikációt, úgy tűnik, már a jegyzék írásakor is csonka volt a kötet, vagyis nem az index alapján hiányzó két prédikáció valamelyike állt itt.

A kolligátum jelen állapotában a beszédek sorrendje a következő:

Magyar nyelvű halotti prédikációk:

1. P. BIRÓ János, *Hütes korona az az: igaz keresztény hitü nagy érdemü nehai Göncz-Ruszkai Méltóságos Kegyelmes Kornis István Úr [...] Halottas dicsiretének Koronája [...]*, Kolozsvár, Becskereki, 1741.¹¹
2. *Érdemes ligeteknek útait járó [...] Szarvas. Az-az: Méltóságos öregbik Gróff Zichy István [...]*, Győr, Streibig, 1759.¹²
3. P. BÓCSÓ Mátyás, *Az Úr házán jelentetett menyei dicsőség [...] Krucsai János Úr [...]* Kassa, 1742.¹³

⁸ RMK I, 1080.

⁹ RMK I, 1466.

¹⁰ A prédikációt közli: KECSKEMÉTI, NOVÁKY, i. m. 273–289.

¹¹ PETRIK V, 67.

¹² PETRIK II, 531. Az 1700-as első kiadás itt szerepel: RMK I, 1566a.

4. *Rettenetes utolsó szempillantás [...] Krucsai János Úr [...]*, Kassa, 1741¹⁴
5. T. P. LADÁNYI Elek Zsigmond, *Inevitabile Decretum. az az: Istennek meg másolhatatlan Decretuma [...]* Pethő Mihály [...], Kassa, Frauenheim, 1735.¹⁵
6. P. GYALOGI János, *Halotti Praedikatio. Mellyet a' nehaj meltosagos és nagysagos iffiabbik kaszoni baro Bornemisza Janos urnak [...]* Temetése fölött [...], Kolozsvár, Feij, 1747.¹⁶
7. KOLOSVÁRI Pál, *Házát köziklán építő bölcs ember. Az az, Néhai Méltóságos, és Nagyságos Hallerkői Haller György [...]*, Kolozsvár, Weilhamer, 1730.¹⁷
8. *Midön Az, Tekéntetes, Nemes, Nagy emlékezetü, ritka hoszszas életü Krucsai Márton Úr [...]*, Kassa, Frauenheim, 1733.¹⁸
9. *Az néhai meltosagos groff Szalai Barkoczi Kristina aszszonynak [...] hideg teteminek az Gyászos Koporsóban-való bé-tételekor [...]*, Kassa, Frauenheim, 1724.¹⁹

Masodik halotti praedicatio [...] Ugyan azon [...] Méltóságos Gróffné Aszszonynak [...] Gyászos pompája alkalmatosságával, Kassa, Frauenheim, 1724.²⁰

Homályban borúlt ékes Korona. Az az: A' nagy okosságú Abigail, és minden dicséretre méltó Tábita. Néhai Meltosagos Groff Szalai Barkoczi Kristina aszszony[...], Kassa, 1724.²¹
10. SZÉKELY László, *Igaz utazo a' vilagi, és mennyei meltosagra; az az: Csik Delnei meltosagos Csato Sigmond Ur [...]*, Csíksomlyó, 1752.²²
11. T. P. AUER Leopold, *Venatio lugubris gyászos vadászat, a' mellyben nehaj meltosagos monyorokereki groff Erdödi Gabor Antal [...]* Temetésének alkalmatosságával [...], Kassa, 1745.²³
12. Rövid üdőben le szakasztatott sok üdöket töltött nád szál az az: Nadfői Tekéntetes Nemzetes Krucsai Julianna Aszszony [...], Nagyvárad, Sz. Némethi Pap István, 1759.²⁴
13. RÁCZ Kelemen, *Szorgalmatos Martha és buzgó Maria [...]* Redei Kristina Aszszonynak örökké fenn maradandó emlekezetire [...], Kolozsvár, Szathmári Pap Sándor, 1731.²⁵
14. RÁCZ Kelemen, *Draga nyereseg [...]* Redei Kristina Aszszony [...], 1731.²⁶

Latin nyelvű halotti prédikációk:

15. *Pretiosus In Conspectu Domini obitus, Illustrissimi Domini, Domini Comitatis Stephani Csáki de Kereszt-Szegh [...]*, Kolozsvár, [1720].²⁷

¹³ PETRIK I, 305.

¹⁴ PETRIK III, 519.

¹⁵ PETRIK II, 531.

¹⁶ PETRIK II, 2.

¹⁷ PETRIK II, 437.

¹⁸ PETRIK II, 733.

¹⁹ PETRIK V, 341.

²⁰ PETRIK V, 341.

²¹ PETRIK V, 203.

²² PETRIK V, 493.

²³ PETRIK I, 138.

²⁴ PETRIK V, 435.

²⁵ PETRIK III, 168.

²⁶ PETRIK III, 168.

²⁷ PETRIK II, 898.

16. *Memoria Posthuma. Excellentissimi, ac Illustrissimi Domini Comitis Stephani Kornis L. Baronis De Göncz-Ruszka [...]*, Kolozsvár, Becskereki, 1742.²⁸
17. *Funebris Pompa. Supremmo Honori Illustrissimi ac Magnifici Domini, Domini Joannes Petri S.R.I. Liberi Baronis Joanelli [...]*, Lőcse, Brewer, 1698.²⁹

Egyéb, nem halotti, magyar nyelvű prédikációk:

18. KELEMEN Didák, *Lelki öröm*, Kassa, Frauenheim, 1732.³⁰
19. *Dicsirtessek az Ur Jesus Kristus. Az Melchisedek rendin való [...] fő Pap a' Kristus Jésus [...]*, Kassa, Frauenheim, 1737.³¹
20. *Isten, Es Ember Jesus Kristus Bizonyosság tétele [...]*, Kolozsvár, 1752.³²
21. BERNÁRD Pál, *Lelki beszélgetés*, Kassa, Frauenheim, 1735.³³
22. P. ESZTERHÁZI Pál, *Arca in sanctuario templi posita. A' templom szent helyébe helyezettett szekrény [...]*, 1763.³⁴
23. HAJDICS Eusebius, *Antidotum spirituale. Lelki orvosság az az a' végső ítéltről való emlékezet [...]*, Pest, Eitzenbergerin, 1769.³⁵

Több prédikáció címlapján található possessorori bejegyzés. Egy esetben, Zichy István temetési beszédén félig levágva ez olvasható: „M. G. Petki Davidné Aszony”. Petky Dávidné Zichy Sára nem más, mint az 1700-ban elhunyt Zichy István lánya.³⁶ Ez alapján valószínű, hogy beszéd egy olyan példánya került a kolligátumba, amely a Zichy család birtokában volt. Ezen kívül tizenkét beszéd címlapján a kolozsvári minoriták könyvtárának possessorori bejegyzése látható,³⁷ ezek a következők:

²⁸ PETRIK II, 713.

²⁹ RMK II, 1928

³⁰ PETRIK II, 355–356.

³¹ PETRIK I, 529–530.

³² PETRIK V, 222.

³³ PETRIK I, 250.

³⁴ PETRIK I, 714.

³⁵ PETRIK V, 185.

³⁶ NAGY Iván, *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal*, XII, Bp., Helikon, 1987–1988, 372, http://mek.oszk.hu/09300/09379/pdf/mo_csaladai_12.pdf. A letöltés ideje: 2012. december 10.

³⁷ Vö. „Mivel a több mint harmadfél száz éves könyvtár múltjáról a [...] rendtörténetek sem emlékeznek meg, a gyűjtemény kialakulásának fölvezetéséhez magukat a régi magyar könyveket kellett vállatörőre fogunk. Segítette kutatásunkat a kolostori tékát őrző XVIII. századi barátok azon szokása, hogy a kötetekbe a »Conventus Claudiopolitani Fr[at]um Minor[um] Strictioris Observantiae in Óvár« szövegű tulajdonosbejegyzés mellett gyakran feltüntették az állományba vétel évét is”. *A Kolozsvári Akadémiai Könyvtár Régi Magyar Könyvtár-gyűjteményeinek katalógusa*, szerk., bev. SIPOS Gábor, Kolozsvár, Scientia – Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei Române, 2004, 531. Sajnos e kolligátum darabjain egyetlen állományba vételi évszám sem található.

- (1.) Gyalogi János jezsuita szerzetes: Bornemisza János temetése – ezen Szabó István minorita szerzetes (1705–1783, 1747-ben a kolostor házfőnöke)³⁸ neve is olvasható, valószínű, hogy ő írta a bejegyzést.
- (2.) Kolosvári Pál jezsuita szerzetes: Haller György temetése – ezen egy másik possessori bejegyzés is látszik: Damasi Győri Agria O. M. C. Tehát egy egri minorita, Győri Damasus is birtokolta ezt a prédikációt.
- (3.) ismeretlen minorita: Krucsai Márton temetése
- (4.) ismeretlen minorita: Barkóczi Krisztina temetése (összesen három, Barkóczi Krisztina temetésére készült prédikáció szerepel a kolligátumban egymást követve, de csak az első címlapján van possessori bejegyzés.)
- (5.) Székely László jezsuita szerzetes: Csató Zsigmond temetése
- (6.) Auer Leopold minorita szerzetes: Erdődi Gábor Antal temetése
- (7.) ismeretlen minorita: Krucsai Julianna temetése
- (8.) Rác Kelemen református prédikátor: Rédei Krisztina temetése
- (9.) ismeretlen jezsuita: Csáki István temetése (latin)
- (10.) ismeretlen jezsuita: Petri János temetése (latin)
- (11.) Kelemen Didák minorita szerzetes: *Lelki öröm*
- (12.) Bernárd Pál minorita szerzetes: *Lelki beszélgetés* – Szabó István neve is szerepel a bejegyzésben

A minorita possessori bejegyzés gyakorisága alapján az feltételezhető, hogy a kolozsvári minorita kolostor könyvtárában kötötték egybe a prédikációkat. Ezt – közvetve – a Régi Magyar Könyvtár (RMK) két megjegyzése is alátámasztja. A *Keserves dicsirete Nehai G. Esterhas Anna Aszszonynak*³⁹ (1669) című, mint fentebb jeleztem, az index szerint a kötetben korábban még megtalálható prédikációról úgy tartja számon az RMK I. kötete, hogy teljes példány található a beszédből a kolozsvári minoriták könyvtárában. Az RMNy átveszi a teljes vonatkozó bekezdést épp az RMK-ból – e mondat kivételével.⁴⁰ Valószínűleg tehát a beszéd Szabó Károly által a kolozsvári minoriták állományában jelzett teljes példánya azonos azzal, amely a most vizsgált kolligátum darabja volt. Csakhogy – talán egy restaurálás során – kikerült a 18. századi kötésű kolligátumból, valamikor az RMK I. kötetének megjelenését, 1879-et követően, de még az 1964-es adományozás előtt.

³⁸ *Magyar katolikus lexikon*, főszerk. DIÓS István, szerk. VICZIÁN János, Bp., Szent István Társulat, 1993, <http://lexikon.katolikus.hu/S/Szab%C3%B3.html>. A letöltés ideje: 2012. december 10.

³⁹ RMK I, 1080.

⁴⁰ RMNy IV, 3509. – „Sennyey István (1627–1687) 1645–1651 között a római Collegium Germanicum Hungaricumban végezte tanulmányait. 1652-től esztergomi kanonok és barsi főesperes, 1653-ban szentgyörgymezei prépost, 1658-ban szenttamási prépost. 1659-ben nevezték ki veszprémi püspöknek. Eszterházy Anna Júlia Eszterházy Miklós nádor és Nyáry Krisztina leánya volt. Férjével, gróf Nádasdy Ferenc országbíróval 25 évig élt házasságban és 11 gyermeke született. 1669. január 22-én hunyt el”.

A kötetből jelenleg szintén hiányzó, de az indexen szereplő *Arany Almája...* című prédikációból (1694) az RMK I. kötetében szereplő címleírás nyilvántartása szerint ugyancsak volt (legalábbis a kötet megjelenésekor, 1879-ben) egy példány a kolozsvári minoriták könyvtárában.

Az *Adattár* sorozat közli a kolozsvári minoriták könyvtárának katalógusát az 1749. évből. Ebben ugyan a kolligátum még nem szerepelhet, hiszen a legkésőbbi beszéd 1769-ben jelent meg. Viszont az 1749 előtti prédikációk (tizenhét ilyen van a kötetben) sem találhatók meg benne.⁴¹ Tehát – amennyiben teljes a katalógus – ezek egyenként is 1749 után kerülhettek a kolostor birtokába, ezután írták címlapjukra a possessori bejegyzéseket, és kötötték egybe azokat (valamint a kolligátum többi, possessori bejegyzéssel el nem látott darabját, illetve a családi possessori bejegyzéssel ellátott Zichy-prédikációt), talán itt, a minoriták könyvtárában.

Mint a fentebbi címleírásokból kiderült, elsősorban kolozsvári és kassai nyomtatványok találhatók a kötetben: kilencet nyomtattak Kolozsváron, tizenegyet Kassán, egyet-egyet Győrben, Csíksomlyóban, Nagykárolyban, Lőcsén és Pesten. A két hiányzó beszédet Bécsben, illetve Nagyszombatban nyomtatták.

Pavercsik Ilona a következőket állapította meg a kassai jezsuiták 1737 és 1744 között kiadott *catalogus librorum*ai alapján: *Conciones in funeribus diversorum Ungarico idiomate dictae* címmel tizenkilenc halotti prédikáció jelent meg.⁴² Ezek közül hat a vizsgált kolligátumban is szerepel.

Homályban borúlt ékes Korona... A' nagy okosságú Abigail... Barkoczi Kristina... (1724)

Inevitable Decretum. az az: Istennek meg másolhatatlan Decretuma (1735)

Midön Az, Tekéntetes... Krucsai Márton Úr... (1733)

Az néhai meltosagos groff... Barkoczi Kristina... (1724)

Rettenetes utolsó szempillantás... Krucsai János Úr... (1741)

Az Úr házán jelentetett menyei dicsőség... (1742)

A kolligátum egyéb, nem halotti, magyar nyelvű prédikációi közül a *Lelki beszélgetés* szintén kassai nyomtatvány (1735), amely az 1737–1738-as *catalogus librorum*ban szerepel.⁴³ Az 1737-ben kiadott *Dicsirtessek az Ur Jesus Kristus. Az Melchisedek rendin való [...] fő Pap a' Kristus Jéhus [...]* című prédikáció viszont egyetlen *catalogus librorum*ban sem fordul

⁴¹ *Katolikus intézményi könyvtárak Magyarországon: Ferences könyvtárak 1681–1750*, s. a. r. ZVARA Edina, szerk. MONOK István, Bp., OSZK, 2008 (*Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez*, 19/3), 172–186.

⁴² PAVERCSIK Ilona, *A kassai könyvek útja a nyomdától az olvasóig*, Bp., OSZK, 1992, 152–155.

⁴³ *Uo.*, 156–157.

elő.⁴⁴ A *Lelki öröm* című beszéd (1732) a Pavercsik Ilona által az 1716–1733 között Kassán megjelent kisnyomtatványokról összeállított jegyzékben szerepel, catalogus librorumban nem fordul elő.⁴⁵

A címlapokon olvasottak alapján a tizennégy magyar nyelvű halotti prédikáció szerzője közül nyolc neve ismert:

Bíró János kolozsvári plébános (Kornis István temetése)
Bócso Mátyás leveleki plébános (Krucasai János temetése)
Ladányi Elek Zsigmond minorita szerzetes (Pethő Mihály temetése)
Gyalogi János jezsuita szerzetes (Bornemisza János temetése)
Kolosvári Pál jezsuita szerzetes (Haller György temetése)
Székely László jezsuita szerzetes (Csató Zsigmond temetése)
Auer Leopold minorita szerzetes (Erdődi Gábor Antal temetése)
Rác Kelemen református prédikátor (Rédei Krisztina temetése, két beszéd).

A hat egyéb (magyar nyelvű) prédikáció szerzője közül négy neve ismert:

Kelemen Didák minorita szerzetes (*Lelki öröm*)
Bernárd Pál, aki a legutóbbi kutatások szerint valószínűleg minorita szerzetes⁴⁶ (*Lelki beszélgetés*)
Eszterházi Pál pálos szerzetes (*Arca in sanctuario templi posita*)
Hajdics Eusebius minorita szerzetest (*Antidotum spiritulæ*).

A három latin nyelvű prédikáció szerzője közül egyiknek sem ismert a neve.

A névtelen szerzők mind szerzetesek, a címlapok alapján az tudható, hogy mely szerzetesrendhez tartoznak. Eszerint a tizennégy magyar nyelvű halotti prédikáció szerzője közül négy minorita (Krucasai János, Krucσαι Márton, Barkóczi Krisztina és Krucσαι Julianna temetése) és egy jezsuita szerzetes (Zichy István temetése) közli beszédét névtelenül. Az egyéb ünnepi prédikációk két névtelen szerzője minorita szerzetes (*Dicsirtessek az Ur Jesus Kristus. Az Melchisedek rendin való [...] fő Pap a' Kristus Jésus [...]; Isten, Es Ember Jesus Kristus Bizonyosság tétele [...]*). A három latin nyelvű halotti prédikáció (Csáki István, Kornis István és Petri János temetése) névtelen szerzője jezsuita szerzetes.

⁴⁴ Uo., 154–155.

⁴⁵ Uo., 228–229.

⁴⁶ MERCS István, „... az oktatásnak nem földinek, nem hiúságosnak &c. kell lenni...”: Írásértelmezés és retorika a késő barokk prédikációirodalomban: doktori (Ph.D.) értekezés, Debrecen, Debreceni Egyetem Irodalomtudományok Doktori Iskola, 2010, 15–16. <http://ganymedes.lib.unideb.hu:8080/dea/bitstream/2437/100956/5/Ertekezés-Irasertelmezés-es-retorika-t.pdf> A letöltés ideje: 2012. december 10.

Magyar nyelvű halotti prédikációk (14)							
katolikus (12)						református (2)	
szerzetes (10)				világi (2)			
minorita (6)		jezsuita (4)					
névvel	névtenél	névvel	névtenél	névvel	névtenél	névvel	névtenél
1	5	3	1	2	-	2	-
Auer Leopold		Gyalogi János Kolosvári Pál Székely László		Bíró János Bócso Mátyás		Rácz Kelemen Rácz Kelemen	

Latin nyelvű halotti prédikációk (3)	
katolikus (3)	
szerzetes (3)	
jezsuita (3)	
névvel	névtenül
-	3

Egyéb (magyar) prédikációk (6)			
Katolikus (6)			
szerzetes (6)			
minorita (5)		pálos (1)	
névvel	névtenül	névvel	névtenül
3	2	1	-
Kelemen Didák Bernárd Pál Hajdics Eusebius		Eszterházi Pál	

Összesen: 23 prédikáció.

Szerzők: 12 névvel, 11 név nélkül.

A felekezeti megoszlásról:

Katolikusok: a legtöbb (11) szerző minorita, emellett hét jezsuita és egy pálos szerzetes, illetve két világi pap beszéde szerepel a kolligátumban.

Reformátusok: két beszéd szerzője Rác Kelemen református lelkész.

Ezek az adatok a prédikációk címlapján olvashatók, de az eddigi kutatások alapján kijelenthetjük, hogy több esetben is Kelemen Didák rejtőzik a kolligátum „névtelen minorita” jelzővel ellátott prédikációi mögött.

Rákos B. Raymund szerint Kelemen Didák alázatból hagyta ki a nevét több szentbeszédből.⁴⁷ A kolligátum 8. darabját, a Krucsai Márton temetésére készült, névtelenül megjelentetett beszédet (*Midön Az, Tekéntetes [...] Krucsai Márton Úr [...] – Rákos érvelése szerint – csak ő írhatta. Egyrészt ugyanis személyes lekötelezettje volt a Krucsai családnak az oltárépítés miatt, másrészt pedig mind a beszéd retorikai felépítettsége, mind forráshasználata olyan egyházi irodalmi képzettséget és jártasságot mutat, amely a korban más minorita szerzetesre nem volt jellemző. Szintén Rákos B. Raymund Kelemen Didák-életrajza alapján állítja azt Kecskeméti Gábor, hogy a *Rettenetes utolsó szempillantás...* című, Krucsai János felett elhangzott beszéd szerzője is Kelemen Didák.⁴⁸ Az egyéb, nem halotti prédikációk közül pedig a *Dicsirtessek az Ur Jesus Kristus. Az Melchisedek rendin való [...] fő Pap a' Kristus Jésus [...]* címűt tulajdonítja Rákos a minorita szónoknak. A Barkóczi Krisztina fölött mondott temetési beszédek szerzőjének is Kelemen Didákot tartják.⁴⁹ Az újabb kutatásokat ismerve tehát így alakul a szerzőség a kolligátum egyes beszédei esetében (félkövér betűtípussal kiemelve a címlapokon olvasható adatokhoz képest új információkat):*

1. Biró János kolozsvári plébános: Kornis István temetése
2. ismeretlen jezsuita: Zichy István temetése
3. Bócso Mátyás leveleki plébános: Krucsai János temetése
- 4. Kelemen Didák minorita szerzetes: Krucsai János temetése**
5. Ladányi Elek Sigmond minorita szerzetes: Pethő Mihály temetése
6. Gyalogi János jezsuita szerzetes: Bornemisza János temetése
7. Kolosvári Pál jezsuita szerzetes: Haller György temetése
- 8. Kelemen Didák: Krucsai Márton temetése**
- 9. Kelemen Didák: Barkóczi Krisztina temetése**

⁴⁷ RÁKOS B. Raymund, *Ugye, atyafiak?! Isten szolgája, P. Kelemen Didák élete*, Róma, Edizioni Agiografice, 1975. Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár, <http://www.ppek.hu/text/kdidak01.txt>. A letöltés ideje: 2012. december 10.

⁴⁸ KECSKEMÉTI Gábor, *Rettenetes utolsó szempillantás = Publicationes Universitatis Miskolcensis. Tanulmányok Kelemen Didák tiszteletére*, a 2008. április 17–18-án megrendezett konferencia előadásai, szerk. HORVÁTH Zita, Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2008, 31–32.

⁴⁹ RÁKOS, i. m., „1724. április 25. – a Kelemen Didáknak tulajdonított gyászbeszéd megtartása gr. Károlyi Sándorné Szalai Barkóczi Krisztina felett”. Rákos a Barkóczi Krisztina felett mondott temetési beszédek olyan példányát olvasta, amelyen az eperjesi minoriták possessorai bejegyzése mellett ez látható: A.R.P.M. Didacus Kelemen. „Véleményünk szerint, ez az 1763-ból származó kézírás a maga természetesen egyszerűségében elégnak látszik a kelemen szerzőség igazolására, ha egyéb kritériumot nem is keresünk, mint például éppen a közismert »egy Minorita Barát« alázatosságot elrejtőzését a nyilvánosság elől” – írja Rákos. Vö. Kelemen Didák kapcsolata a Károlyi családdal a levelezése alapján. *Isten szolgája, P. Kelemen Didák, O.F.M.Conv. levelei 1714–1743*, s. a. r. RÁKOS B. Raymund, Róma, Edizioni Agiografice, Róma, 1978, IX–X; KERNÁCS Dorottya, *Kelemen Didák műveinek helye a 18. századi kassai jezsuita könyvkiadásban = Publicationes Universitatis Miskolcensis...*, i. m., 41.

Kelemen Didák: Barkóczy Krisztina temetése

Kelemen Didák: Barkóczy Krisztina temetése

10. Székely László jezsuita szerzetes: Csató Zsigmond temetése
11. Auer Leopold minorita szerzetes: Erdődi Gábor Antal temetése
12. ismeretlen minorita: Krucsai Julianna temetése
13. Rácz Kelemen református prédikátor: Rédei Krisztina temetése
14. Rácz Kelemen református prédikátor: Rédei Krisztina temetése
15. ismeretlen jezsuita: Csáki István temetése (latin)
16. ismeretlen jezsuita: Kornis István temetése (latin)
17. ismeretlen jezsuita: Petri János temetése (latin)
18. Kelemen Didák: *Lelki öröm*
19. Kelemen Didák: *Dicsírtessék az Ur Jesus Kristus. Az Melchisedek rendin való [...] fő Pap a' Kristus Jéhus*
20. ismeretlen minorita: *Isten, es ember Jesus Kristus Bizonyosság tétele*
21. Bernárd Pál minorita: *Lelki beszélgetés*
22. Eszterházi Pál pálos: *Arca in sanctuario templi posita*
23. Hajdics Eusebius minorita: *Antidotum spirituale*

Tehát a huszonhárom prédikáció szerzője közül tizenhat neve ismert a kutatások alapján. Figyelemre méltó, hogy ezek közül öt szerzője Kelemen Didák.⁵⁰ Amellett, hogy ily módon a beszédek több mint egyötödének szerzője Kelemen Didák, a szerző személye kapcsolatot teremt a halotti és az ünnepi prédikációk, illetve a kolligátum darabjainak két legfontosabb köre, a minoriták és a jezsuiták között, hiszen a minorita szónoknak a kolligátumban található öt prédikációját a kassai jezsuita nyomdában nyomtatták ki.

A jezsuitákhoz hasonlóan „Kelemen Didák irodalmi munkássága csaknem kizárólag a rekatolizációt szolgálja [...]. Az összevetett bibliográfiai adatok, az 1716 és 1773 közötti catalogus librorumok, a kassai műhely nyomtatvány-jegyzékei azt mutatják, hogy a korszakban megjelent tudományos, teológiai vonatkozású munkák majd kizárólagosan Kelemen Didák tollából kerültek ki” – írja Kernács Dorottya.⁵¹ A kolligátumba azonban nem a hitvitázó írásai kerültek be, hanem három halotti és két ünnepi prédikációja.

Nem hitvitázó prédikáció a kolligátum 7. darabja sem, Kolosvári Pálnak a Haller György fölött mondott halotti prédikációja, mégis kapcsolódik a polemikus irodalomhoz.⁵² Kolosvári

⁵⁰ Három halotti beszédé és két ünnepi prédikációé: az egyik nyírbátori templomszentelés alkalmával, a másik a miskolci minorita templom oltárának felszentelése alkalmával hangzott el.

⁵¹ KERNÁCS, i. m., 47.

⁵² „Kolosvári halotti beszéde ugyanis azzal együtt, hogy laudatio, hitvitázó jellegű is”. FAZAKAS Gergely Tamás, SZÁRAZ Orsolya, „a' mint ezt Pázmány Péter Cardinál szépen meg mutattya” – Kolosvári Pál és a Haller György felett mondott halotti prédikációja (1730) = Tisztelgő kötet XY 60. születésnapjára, 2013 (megjelenés előtt).

két alkalommal hivatkozik Pázmány *Kalauz*ának IX., felekezeti szempontból leginkább polemikus könyvére. „Az idézeteken túl azoknak az érvelésben való elhelyezése is részben a pázmányi módszerre megy vissza. Mivel tehát a *Kalauz* az egész Kolosvári-prédikáció inventiós bázisát jelentő szöveghely fontos mintájának látszik, alaposabban kell foglalkoznunk a szöveg kompilációs gyakorlatával: szövegalkotási technikájával, a *Kalauz* és a prédikáció szerkezeti összehasonlításával, illetve a forráshasználat vizsgálatával – a továbbiakban más Pázmány-munkákra is tekintettel”.⁵³

Pázmány teremt kapcsolatot Kolosvári halotti prédikációja és Kelemen Didák *Dicsirtessek az Ur Jesus Kristus. Az Melchisedek rendin való [...] fő Pap a' Kristus Jéhus [...]* című prédikációja⁵⁴ közt. Rákos B. Raymund azt írja 1975-ös Kelemen Didák-életrajzában, hogy ezt a prédikációt egy fotómásolat alapján elemzi. A nyomtatvány, melyről Rákos másolata készült, az Országos Széchényi Könyvtárban található, csonka példány: „hiányzik belőle valami kevéske, ami azonban nem zavarja a mű teljes kiértékelését, és alig-alig a teljességét”.⁵⁵ Ez a „keveske” (a Rákos előtt ismeretlen debreceni kolligátum 19. darabja, a teljes Kelemen-prédikáció alapján immár tudható) *három* lapot jelent. Itt a következő címmel találhatók szövegek: „*Mit jelentenek a' Papi öltözetek, és szent Misébe való Ceremoniák, röviden kívánok arról-is szólni*” (C2r–C4r), „*A' Keresztény embernek Mise halgatásra való szándék tétele*” (C4r–C4v), és „*A' szent Mise előtt való töredelmességnek, ájtatosságnak, intencionnak, és malasztanak kérése*” (C4v). A lap alján ez a bekezdés olvasható: „Más efféle ajtatos Miséhez készülő imádságok Pazmányban és más ájtatos könyvekben talátnak, azért itiltem, hogy nem szükséges többeket itten tenni”.

Ezeket alaposan áttanulmányozva látszik, amit Rákos még nem tudhatott: Kelemen több helyen is kompilálta Pázmány *Imádságos könyvét*. Az alábbi táblázatban ezt az összehasonlítást mutatom meg.

A kompilációt mint prédikációszerkesztési módot legutóbb Maczák Ibolya vizsgálta.⁵⁶ Az ő elemzési szempontjai rendszert alkotva mutatják be és jellemzik a kompilációs technikák működését a prédikációkban.⁵⁷ Az első lépés az adott szöveg forrásának, forrásainak azonosítása, ezt követi a forrás(ok) műfajának megállapítása.⁵⁸ Szükséges megvizsgálni azt is, milyen szövegproduktions technikával dolgozott a kompilátor a prédikáció tartalmát illetően: a prédikációszerzőnek lehetősége van arra, hogy részeket hagyjon ki a forrásszövegből,

⁵³ Uo.

⁵⁴ A kolligátum 19. darabja.

⁵⁵ RÁKOS, i. m.

⁵⁶ MACZÁK Ibolya, *Elorzott szavak: Szövegalkotás 17–18. századi prédikációkban*, [Bp.], WZ Könyvek, [2010].

⁵⁷ Uo., 10–12.

⁵⁸ Uo., 12–13.

tömörítse vagy bővítse, átfogalmazza vagy átdolgozza azt. Maczák a táblázatban elhelyezett idézetpárok alapján regisztrálja, hogy a kompilátor szűkítette vagy bővítette a forrásművet. Az alábbi szövegközlésben magam is ezt a módszert követem.

PÁZMÁNY Péter, <i>Imádságos könyv (1631)</i> = <i>Pázmány Péter Művei</i>, sorozatszerk. HARGITTAY Emil, s. a. r. SZ. BAJÁKI Rita, HARGITTAY Emil, Bp., Universitas Kiadó, 2001.	KELEMEN Didák, <i>Dicsirtessek az Ur Jesus Kristus. Az Melchisedek rendin való... fő Pap a' Kristus Jésus...</i>, Kassa, 1737.
130 {195} „Sok szép okát aggya ezeknek az Eöltözeteknek Ierónymus, Tom. 4. ad 44. ca. Ezech. 1. 13. [...] Ezzel jelentyük (ugy-mond,) hogy nem közönséges, és rongyos ruhában, hanem tiszta öltözetel, és lelki ismérettel, kell az Ur szolgálattyához járúlnunk: mint régen, a' Moyses törvényében a' Papok, szép öltözetben áldoztak.”	(C2r) „Mit jelentenek a' Papi öltözetek, és szent Misébe való Ceremoniák, röviden kívánok arról-is szólni” Szent Jerónimus tom. 4. ad 44. caput Ezech. a' Papi öltözetet, azért mondgya szükségesnek, hogy a Kristus ebédire ne csak úgy mennyük, mint világi vendégségre, ne is járullyunk alább való böcsületel a' Kristus áldozattyához annál, a' mint a' Papok a' Moyses áldozattyához járúltak Moyses 2. könyv, 28-dik rész 2 dik, 's utána következő verseiben le-vagyon írva: minémü drága öltözeteket rendelt maga az Ur Isten ő Szentfelsége, mellyekbe öltöztek a' Papok, mikor az Ur előtt szolgáltak. Ismét Moyses 2 dik könyv. 31-dik rész. 10. v. Az új Testamentombéli Melchisedek rendi szerént való makula nélkül való szent áldozathoz szükségesek az öltözetek, külső Ceremoniák, bizonyos rend tartások, hogy a' szent Pál intése szerént I. cor. 14. rész. 40. v. mindenek diszesen jó rendel légyenek. Lássuk azért mit jelentenek a' Papi öltözetek.
130 {196} „A' mely öltözetel fejét bé-fedi a' Pap, és Amictusnak hívatik, jegyzi Eüdvöztönkben, az Isteni természetnek, emberi gyarlósággal-való be-fedezését: és ama' fédelet, mellyel a' Sidók csúfolván Urunkat, szent orczáját befedezék, kérdeztvén tőle, Ki csapdossa ötet?”	(C2r) „A' <i>fejér ruhácska</i>, kit leg először is a' fejére téssen a' Pap, mikor öltözik, jelenti Kristusnak leg első titkát, úgy-mint Isteni természetnek emberi gyarlósággal való bé fedezését. Azon kívül amaz fedelet-is, mellyel a' Kristus szemeit bé-kötötték, kérdeztvén tőle, ki csapdosá ötet Luc. 22. v. 64.”
131 {197} „A' fejer Keczele, nem csak ama' fejér ruhát jelenti, melybe öltözteték Urunkat: de azt-is, hogy tiszta, fejer öltözetben kel lelkünknek Isten-eleibe, ő szent Oltárához járúlni. Ezt pedig a' fejér öltözetet, hozzánk öveddzük: kivel jelentyük, nem csak hogy szorgalmatossan kel őriznünk, és hozzánk foglalunk, az ártatlan és tiszta életet, de azt is, hogy fel-övedzük és meg-szorítsuk,	(C2r) „Az <i>Alba</i>, vagy az Ing jelenti a' Kristus fejér ruháját, mellyel Herodesnél csúfoltatott. Azt magához övedzi a' Pap, hogy (C2v) leginkább a' szent Mise szolgálattyában legyenek felj-övedzve ágyékaink. Luc. 11. v. 35.”

ágyékunkat”	
(131) {197} „Végre, a’ Casula eszünkbe juttattya, Eüdvöztönknek bársony ruháját, melybe öltözteték ötet csufolván, a’ Sidók: Es, ez-által, ínt az Anyaszentegyház, hogy a’ Szeretetnek szép öltözetit reánk vegyük, ha kedvessen akarunk szolgálni Istennek”	(C2r) „ A’ Casula azt a’ bársony ruhát, melyben öltöztetett csúf képpen Pilátusnál Marc. 15. v. 20.”
128 {190} „ A’ Papnak tetején Pilis vagyon, mikor Misét mond: Mely Pilist, Szent Agoston, epist. 147. {191} és Szent Ierónymus, [...] Koronának neveznek”	(C2r) „ A’ Pap feje tetején Pilis vagyon, a’ kit szent Agoston koronának nevez. Szent Péter vólt pedig első, ki feje tetejét meg-nyirette, Kristus tövis koronájának emlékezetire”
115 {162} „ Vegye kedvessen az Ur a’ te Aldozatodat, nevének dicsíretére, és tiszteletire, lelkünknek üdvözségére, és az {163} egész Anyaszentegyháznak épületire: A’ mi Urunk IESUS Christus-által. Amen.”	(C4r) „A’ Keresztény embernek Mise halgatásra való szándék tétele” „ Vedd kedvessen szent Háromság egy örök Isten a’ mi Urunk Jésus Kristus szent Testének és vérének áldozattyát, mellyet én a’ vég Vacsorán való áldozattal, és mind azokkal, mellyek eddig néked bé mutattattak, és ez után bé mutandatnak öszve kapcsolván a’ Pap keze által bé-mutatok szent Felségednek dücsösségére, az Anya szentegyház intentiója, és szándéka szerint 1. Szent Felésgednek örökké való dücsöségére, szerelmére, és tetszésére. 2. A’ te rajtunk való uralkodásodnak, és töled való függésünknek megvállására. 3. A’ mi urunk Jésus Kristus szenvedésének, és szent halálának örök emlékezetére. 4. A’ Bóldogságos Szüz, és dicsöült Szentek tiszteletének gyarapodására. 5. A’ mi Urunk Jésus Kristus emberségének, a’ Boldogságos (C4v) Szüznek, a’ dücsőségben uralkodó szenteknek, e’ földön lévő igazaknak, és nékem is méltatlannak adatott, és adandó jó téteményeknek meghálálására. 6. Az en büneimnek, más élő, és Istenben ki múlt hived büneinek elég tételére. Vedd kedvessen ezért ezt az én szándékomat, és adgy bövséges malasztot, Amen”

Bár ebben az esetben nem két prédikáció, hanem imádságok közötti kapcsolatot kell feltárni, Maczák Ibolya elemzési szempontjait itt is használhatók. A táblázatok alapján az állapítható meg Kelemen Didák imádságairól, hogy a szerző leginkább úgy kompilálta a forrásművet, hogy tömörítette vagy bővítette azt. Az első egyezésnél láthatóan csak a forrást vette Pázmánytól, ezt bővítette szentírási idézetekkel. A többi esetben rövidített Pázmány megfogalmazásain – ennek valószínűleg terjedelmi okai lehettek. A utolsó egyezés rövideje miatt nem biztos, hogy tényleg Pázmány-kompiláció.

„Jellegzetes szövegalkotási módszere Pázmánynak, hogy különböző forrásokból származó kisebb egységekből, például a misekönyv vagy a breviárium könyörgéseiből, és még inkább különféle bibliai helyek mondataiból, félmondataiból, kifejezéseiből, illetve azok átalakított változataiból szövi össze imádságait” – írja Bogár Judit az *Imádságos könyv* kapcsán.⁵⁹ Kelemen Didák pedig ezt a gazdag forrást több mint száz évvel később úgy használta fel, hogy a miskolci minorita templom oltárszentelésén elhangzott prédikációja nyomtatott változata olvasóinak felhívja a figyelmét az *Imádságos könyv* aktualitására. Valószínűleg ezért tömörítette a forrást, és ezért került az imádságok végére az érdeklődő olvasót Pázmányhoz utaló mondat.⁶⁰

2. A kolligátum mint szerkesztmény által kijelölt vizsgálati irányok: a névből vett érv és a jó halál

2. 1. A névből vett érv

A névből vett érv retorikailag kapcsolja össze a halotti beszédek egy részét. „Van a hazai hitszónoklatnak egy különleges típusa: olyan prédikáció, mely egyetlen metafora-témára épül,

⁵⁹ BOGÁR Judit, *Pázmány Péter Imádságos könyve és a Biblia = Régi magyar imakönyvek és imádságok*, szerk. BOGÁR Judit, Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, 2012, 49, http://btk.ppke.hu/uploads/articles/19896/file/regi_magyar_imakonyvek_es_imadsagok.pdf. A letöltés ideje: 2012.december 10.

⁶⁰ Vö. „A lelkeségtörténet kutatása, azon belül az imádságoskönyvek számbavétele egyértelművé tette, hogy Pázmány Péter 1606-ban megjelentetett imakönyve meghatározó jelentőséggel bír. Ennek alapvetően két oka van. Az egyik ok az igény felismerése, vagyis már önmagában a megjelenés ténye, hiszen a 16. században még alig adtak ki katolikusoknak szánt lelki olvasmányokat. Jelentőségének másik oka pedig az, hogy Pázmány imakönyvének hatására beindult egy folyamat, mások számára is világossá vált, hogy a katolikus hívek (is) igénylik a vallásgyakorlás ilyen formáját, s így ennek következtében egyre több imakönyv jelent meg, sőt gyakran egy imakönyvet többször is kiadtak. A kutatás során az is igazolást nyert, hogy nemcsak a megjelenés ténye hatott a kortársakra, s ösztönözte őket hasonló könyvecske kiadására, de magát az imakönyvet is »haszonnal« forgatták, s kölcsönöztek belőle rövidebb-hosszabb részleteket, sokszor szó szerinti átvételben, általában a konkrét forráshely megnevezése nélkül” BAJÁKI Rita, *Pázmány Péter és Kopcsányi Márton imakönyve = Régi magyar..., i. m., 11.*

s annak művészi kidolgozását végzi el. Ez nem allegória, inkább óriásmetaforának nevezem”⁶¹ – adja meg Lukácsy az óriásmetafora definícióját, néhány oldallal előbb pedig a névről mint metaforáról írja a következőket: „A név és viselője között a tényleges (vagy megszerzendő) hasonlóság teremt kapcsolatot. A név voltaképpen metafora”.⁶² Kecskeméti egy lépéssel tovább megy, és összekapcsolja a kettőt: szerinte a névből vett érv az „óriásmetafora” egy formája, mellyel „a 17. század katolikus magyarországi szónokai [...] gyakran dolgoztak” a templomi prédikáció esetében is, és mivel ez az alkotási eljárás ünnepélyessé, emelkedetté, díszítetté tette a beszédet, a halotti prédikációk szerkesztésénél is használták. Kecskeméti példája Ordódy Zsigmond esztergomi kanonoknak Hasko Jakab nyitrai püspök felett 1695. november 14-én Vágújhelyen mondott beszéde. Ordódy olyan textust választott, „amelyben előfordul a halott címerének egyik eleme, a nap. Így, noha a címert szóba sem hozta, megteremtette annak a lehetőségét, hogy a nap motívuma köré építve prédikációját egyben mindvégig a halott személyéhez is kapcsolódják. A lenyugvó, de annál fényesebben feltámadó napról szóló emblémák és mottóik a beszéd lehangsúlyosabb építőkövei”.⁶³

A győri káptalani templomban 1700. május 21-én Zichy István felett mondott temetési beszéd⁶⁴ textusa a család címerálatát⁶⁵ idézi: „Ollyanná tötte a’ lábaimat mint a’ Szarvasokét, magas helyre állatván engem” (Zsolt 17,34) (A2r). A prédikáló jezsuita ezt kifejtve úgy laudálja az elhunytat, hogy kiemeli, „A’ joságos cselekedet fel-emeli az embert [...]. Annyira fel-emelte ezt a’ Méltóságos Uri Familiát, hogy tekintvén ennek sok érdemeire, és *Virtusi*-ra közelebb láttassék lenni az éghez, mint a’ földhöz. Kinek Szarvasa ugy tapodta lábaival a’ földnek színét, hogy fejét mindenkor az egek felé fel-emelné” (B2v). A hozzátartozóktól búcsúzó halott nevében a Zsoltárok könyvéből (Zsolt 41,2) idéz: „A’ mint kívánczik a’ Szarvas a’ vizek kútfejéhez, ugy kívánczik a’ lelkem te hozzád Isten” (B2v). A család laudálásában pedig kiemeli, hogy a Zichyekhez azért méltó címerálat a szarvas, mert „[a’] régieknek elméje szerint a’ Szarvasok ritkán járt utat járnak; hanem magoknak járások által utat csinálnak” (B3v). Ezzel a szónok a Zichy család tagjait, köztük az elhunytat is követendő példaként állítja a hallgatóság elé úgy, hogy összekapcsolja a magasba (az ég, az üdvösség felé törekvő) szarvas alakját a jó cselekedetek által üdvözülő emberével.

⁶¹ LUKÁCSY Sándor, *Isten gyertyácskái = Isten gyertyácskái: Metaforák a régi magyar prédikációkban*, Pécs, Jelenkor, 1994, 148.

⁶² KECSKEMÉTI, *Prédikáció...*, i. m., 131.

⁶³ *Uo.*, 222.

⁶⁴ A kolligátum 2. darabja.

⁶⁵ NAGY, i. m., XII, 368, http://mek.oszk.hu/09300/09379/pdf/mo_csaladai_12.pdf. A letöltés ideje: 2012. december 10.

Biró János kolozsvári plébános Kornis István temetésén 1741. május 29-i beszédében⁶⁶ az unikornis-metaforát alkalmazza. A halál „méltóságos Groff Kornis István Urat ő Excellentiáját hatalma alá hajtotta légyen; Unicornissát békozásával álová tette, nagy tisztségeinek titúlússit be mázalni igyekezte: mind azon által, se fő fő helyeken mulato Unicornissát helyből ki nem allította; se Méltóságos és az ég előtt leg kellemetesbb titúlussit el nem törölte; mert meg marad Méltóságos Groff Kornis István Urnak életében kötött, és el főnyadhatatlanúl örökké fenn álló koronája” (B3r). Azt is olvashatjuk, hogy az unikornis olyan állat, amely alázatossággal megzaboláztatott, de a többi állattól magasabb helyen készít magának lakóhelyet, mert felfelé tekint (B4r). Így ez a metafora egyrészt tartalmában kapcsolódik a Zichy István felett mondott, szarvas-metaforás prédikációhoz, hiszen itt is olyan embert jelöl az unikornis, aki tetteivel „felfelé”, az üdvösségre törekedett. Másrészt Biró János is a temetett főúr címerállatát használta metaforaként: a Kornisok címerállata az unikornis.⁶⁷

Beke Margit írja a főpapi temetkezésekről, hogy „a díszravatal és a halotti címerek használata az előkelők temetési pompájához tartozott. A halál méltóságát és ünnepélyességét fejezték ki ezek a költséges és időigényes művészi alkotások”.⁶⁸ Sas Péter és mások kutatásaiból kiderül, hogy hasonló volt a helyzet egyebek mellett a kolozsvári főúri parentációk alkalmával is,⁶⁹ így valószínű, hogy Zichy István és Kornis István temetésén sem volt ez másként. Elmondható ezért, hogy a szónok verbálisan is megképezte azt a gyászpompát, mely vizuálisan a temetési szertartás méltóságteljeségét biztosította.

Kolozsvári Pál jezsuita szerzetes (1684–1731) az 1730. január 26-án Hallerkői Haller György temetésén elmondott prédikációhoz⁷⁰ a Hallerkői előnévből kiindulva választ textust: „Minden a’ ki az én ígéimet hallya, és meg cselekeszi azokat, hasonlittatik egy bölcs emberhez, ki a’ házát a’ kösziklán építette”. (Mt 7,24) (A2r). Az elhunyt laudálását és nevét pedig így kapcsolja össze a szónok: „[...] meg ügyekezem bizonyítani, hogy az említett Méltóságos Néhai Urunk *Lelki házát kösziklán építő bölcs ember* volt: az az mind az igaz Hitben, mind az egyéb Keresztényi Joságos-cselekedetekben mozdúlhatatlan köszálhoz hasonló állandósággal tündöklött, és vezeték neve értelmét életében nem tsak pusztá szóval,

⁶⁶ A kolligátum 1. darabja.

⁶⁷ NAGY, i. m., VI, 358, http://mek.oszk.hu/09300/09379/pdf/mo_csaladai_06.pdf. A letöltés ideje: 2012. december 10.

⁶⁸ BEKE Margit, *Főpapi temetési szertartások és halotti címerek a XVIII–XIX. században*, Magyar egyháztörténeti vázlatok, 4. kötet, Bp., 1992, 65.

⁶⁹ Vö. SAS Péter, *Funebria memoria: A kolozsvári piarista templom halotti címerei*, Kolozsvár, Verbum, 2010. – Lásd még SZABÓ Péter, *A végtisztesség: A főúri gyászszerteret mint látvány*, Magvető, Bp., 2007; SZABÓ Péter, *Jelkép, rítus, udvari kultúra*, L’Harmattan, Bp., 2008.

⁷⁰ A kolligátum 7. darabja.

hanem valósággal ki rajzolta: Németül ez a' Méltóságos Familia régtől fogva irattatik von Hallerstein / az az de *Hallerkö*. [...] nem vihetem czélobat jobban véghez, mintha az említett Méltóságos Urunkat *nomen est omen habuisse probem*, azaz *kövi* nevezetivel ábrázolt minden jóban való álhatatosságu bölcse kereszténynek bizonyítottam" (A3r). Kolosvári célja szintén az lehet, amit az előző prédikációknál is kiemeltem: olyan konkrét dolog – itt: a (lelki) ház szilárd alapját, a sziklát – segítségével beszélni az üdvösségről, amely egyrészt segíti a hallgatóságot abban, hogy megértse és elsajátítsa a keresztény értékrend alapját: a szóval és tettekkel, vagyis jó cselekedetekkel is kifejezett hitet. Másrészt a nemesi előnévnek a prédikáció argumentációjában való felhasználása a főúri reprezentációnak is eszköze. Hiszen az elhunyt előnevét valószínűleg ismerő hallgatóság mellett megképződik egy másik, virtuális közönség is: a nyomtatott prédikációt olvasóké. Amellett, hogy lelki haszonnal forgathatják a beszédet, mert egy keresztény ember életpéldájával szembesülnek, valószínűleg azt sem hagyják figyelmen kívül, hogy az elhunyt főnemesi rangú.

Auer Leopold 1744. november 12-én Erdődi Gábor Antal egri püspök temetésén mondott beszédében⁷¹ a püspök elhunytát *venatio lugubris*nak, gyászos vadászatnak nevezi: a halál halálos nyilával kivadászta és megejtette szeptember 26-án, a hatvanadik születésnapja előtti este, fél hatkor (A2r). Az Erdődi családot a gyászeset kapcsán olyan erdőhöz hasonlítja, melyben a halál kaszált (B4r). Auer Kolosvári idézett prédikációjához hasonlóan az elhunyt nevét közvetlenül (nem a családi címer által) használja fel a prédikációjában, de abban eltér a jezsuita szónoktól, hogy ő kevésbé fejti ki ezt a metaforát, és nem is hangsúlyozza, hogy ennek gyakorlati, a hitre vezető haszna lenne a hallgatóság szempontjából. Az erdő-metafora itt inkább a beszéd díszítettségét szolgálja, illetve magát veszteséget, annak nagyságát emeli ki, így a reprezentációnak is eszköze, hiszen nemcsak az elhunyt püspök, hanem a gyászoló család is megidéződik.

Nádfői Krucsai Julianna, Tsépei Zoltán Pál felesége huszonöt évesen halt meg 1758. október 3-án, temetése december 11-én volt a bátori minorita klostrom templomában. A szónok az elhunyt előnevét használta fel a gyászolók megszólítására beszédében:⁷² „Mit mentetek ki nyugodalmas házatokból, lako-helyetekből pusztás Bátor várassába látni? széltől hajtogatott nád száláté?” (A2r–A2v). Majd egyértelművé teszi, kire érti a nád-metaforát: ha a szépen zöldellő nádszálakat ilyen könnyen leszakítja a halál, mennyivel jobban kell félnie az öreg, törékeny nádszálaknak. Krucsai Julianna élete rövidségét tehát úgy emeli ki a szónok a

⁷¹ A kolligátum 11. darabja.

⁷² A kolligátum 12. darabja.

névből vett érv segítségével, hogy közben tanítja is hallgatóságát: már a földi életben készülni kell a túlvilágira, hiszen senki sem tudhatja, mennyi idő adatott neki.

A kötetben található tizennégy magyar nyelvű halotti prédikációból öt esetben használta fel a pap az elhunyt nevét és/vagy családi címerét valamilyen formában az argumentációban. Ez lényeges része volt a családi reprezentációnak, jelentős részben antik retorikatörténeti mintákra épült, de mivel a szónok minden esetben bibliai *locus*okkal támogatta meg a névből vett érvet, nem hatott profánnak, hanem ez is fontos eszközét jelentette a hallgatóság üdvösségre vezetésének. Kérdés, hogy tendenciózusabb-e a névből vett érv használata a 18. században, mint a Kecskeméti Gábor által vizsgált időszakban. Ahhoz, hogy ezt megválaszolhassam, szisztematikusan meg kell vizsgálni ebből a szempontból a korabeli halotti prédikációkat. E munka elvégzése kutatásom következő fázisát fogja jelenteni, de egy, a kolligátumon kívüli példát már itt hozok, az Erdődi püspökéhez hasonló végtisztességek alkalmával elhangzott temetési beszédek közül.

Antalfi János károlyfehérvári prépost 1721. november 9-én mondott halotti prédikációt Mártonffi György megyéspüspök fölött.⁷³ Antalfi szintén használ olyan érvet az argumentációban, melyet a családi címerre tekintve, tehát az elhunyt nevéhez kötve fejt ki. A beszéd textusa: „Árvákká löttünk atya nélkül” (Sir 5,3) (A2r). Ez ismétlődik meg a B4r lapon: „Árvákká maradtunk atya nélkül. Még-is tekintsünk reá az ő czimerire, meg-látjuk ottan, mintegy a’ Noé galambját zöld olaj-fa ágat a’ szájában hordozni, hogyha a’ galambnak természetit meg-visgáljuk, meglátjuk, hogy a’ galamb magát ezt a’ fő Pásztort jelenti”. A címerből vett képet a szónok ebben az esetben is metaforaként használja, mert a beszéd folytatásában a galamb tulajdonságait tulajdonítja Mártonffi Györgynek.

2. 2. A hallgatóság meggyőzése a *jó halál* módjairól

Szabó Péter monográfiája szerint a temetési rítus komplex ceremónia, mely az elhunyt házánál kezdődött meg, majd a templomban folytatódott a gyászmisével és a sírba tétellel.⁷⁴ Ám a 15. század óta e rítus mellett a meghalás rítusa is fontossá vált, olyannyira, hogy jól meghalni csak az egyház által meghatározott szabályok szerint lehetett, a haláltusától függött a lélek további sorsa.⁷⁵ A reneszánsz idején felértékelődött az evilági élet annak végessége tudatában, és ekkor kapott helyet a temetési szertartásban az elhunyt tisztségeinek,

⁷³ ANTALFI János, *Nagy Ditsőségű Áron. Az-az: méltóságos ur Mártonffi György, 1721. november 9*, Kolozsvár, Telegdi, 1721. PETRIK, I, 90.

⁷⁴ SZABÓ Péter, *A végtisztesség: A főúri gyászszerterítés mint látvány*, Bp., Magvető, 2007, 8.

⁷⁵ Uo., 9.

méltóságainak, címeinek felsorolása.⁷⁶ Ez a vizsgált kolligátum halotti prédikációinak is kivétel nélkül része. Kecskeméti és Nováky már a 17. századi halotti prédikációk kapcsán megjegyzi, hogy „[m]íg a katolikus szónok főként a halott látható ájtatosságára (mise, böjtök, gyónás, stb.) emlékeztet szívesen, addig a protestánsok a belső lelki életet dicsérik”.⁷⁷ A kolligátum szövegei alapján is úgy tűnik, hogy a jó haldoklásra való felszólítások közti felekezeti különbségek a 18. századi halotti beszédekben is jelen vannak. A kolligátum tizennégy magyar nyelvű halotti beszéde közül nyolcban: egy református és hét katolikus prédikációban szerepel a hallgatóság elé állított, meggyőzésükre szolgáló példaként, hogy az elhunyt még evilági életében készült a túlvilágira, a haldoklás során pedig (a katolikusok esetében) élt a gyónás, szentáldozás és az utolsó kenet szentségével.

A református Rácz Kelemen így méltatja 1731. február 4-én az elhunyt Rédei Krisztinát:⁷⁸ „Én haláláig mellett voltam, de beteg embertől nagyobb imádkozásokat nem láttam, mint ő tőle, mindennap bé-zárkózott csak egyedül házában ’s két három órákig nagy fel-szóval imádkozott. [...] E’ kegyes Matrónát tehát e’ lelki virtusok a’ tökéletes lőtt igazaknak lelkekhez számláltatták” (B3v). A hosszas, magányos imádkozás mint a jó halálra való készület eszköze jelenik meg.

Az 1700. május 21-én eltemetett Zichy István felett mondott, a névből vett érv kontextusában már idézett halotti prédikáció ismeretlen jezsuita szerzője így foglalja bele az elhunyt jó halálát a laudációba: „utolsó Szent Sakramentomot Utolsó Sz. Kenetet Lelki Atyádtól, nagy buzgósággal csak nem könyörögve fegyverrel ki-kérte: Lelki Atyáidat, mint ör-álló Örző Angyalidat, oldalad mellől el nem eresztetted” (E2r).

A Barkóczi Krisztina felett mondott prédikációban (1724)⁷⁹ így beszél Kelemen Didák: ha tudnánk, mikor halunk meg, elképzelhetetlen bűnösségben élnénk az utolsó pillanatig. „Keresztyének, ha szerettyük magunkat, [...] fordítsuk arra minden igyekezetünket, és teljes tehetségünket, hogy végső órákon jó készülettel találtsunk” (D2v). A szónok célja itt is a hallgatóság tanítása lehetett, hiszen minden fontos fogalom: a katolikus hit megtartása, tökéletes keresztény élet, bűnbánat, gyónás és penitenciatartás szerepel mint a halálra való jó készület eszköze. Az elhunytat ugyan röviden, de a hallgatóság számára követendő példaként említi Kelemen ebben a kontextusban: „Ezt cselekedte ez az örök emlékezetre méltó nagy példa adó áitatos Bölcs Aszszony állat” (E3v).

⁷⁶ Uo., 11.

⁷⁷ KECSKEMÉTI, NOVÁKY, i. m. 28.

⁷⁸ A kolligátum 14. darabja.

⁷⁹ A kolligátum 9. darabja.

A Krucsai Márton fölött mondott beszédben (1733)⁸⁰ Kelemen Didák kiemeli: hosszú életet élve is lehet lelki szempontból haszontalanul élni, az elhunyt viszont jól használta fel a neki megadatott kilencven évet, és „[h]osszas, sullyos betegsége alatt az örökké valóságnak uttyára Istennek ingyen Sz. kegyelme által, jól reá készülvén, a’ Sz. Sacramentomokkal ájtatossan élvén [...] meg hala” (A2v). Nem mindenki élt azonban ilyen sokáig a Krucsai családban. Az 1759-ben Krucsai Julianna felett mondott, már idézett halotti prédikáció névtelen szerzője az elhunyt laudálásában főként azt tartotta fontosnak kiemelni, hogy az elhunyt élete – rövidsége ellenére is – teljes volt.

Krucσαι Jánosról mondja Bócsó János leveleki plébános (1741),⁸¹ hogy gyakran gyónt és áldozott, és „halála előtt tellyes életéről való igaz töredelmes szivbül poenitentiát tartott, az hitnek, reménységnek és szeretetnek paizsába öltözött [...] az ő szájába a’ Kristus Jesusnak valóságos szentséges Teste tétetett, hogy az által az ő kormányossa, a’ Szent Örözö Angyala a’ világnak zűrzavaros vizén ötett által vihesse a’ mennei Elisiusok az az: élők mezejére” (B2r).

A szintén Krucsai János felett mondott másik prédikáció (1741)⁸² szerzője, Kelemen Didák is fontosnak tartja hangsúlyozni hallgatósága számára, hogy az elhunyt gyónt és áldozott, mielőtt meghalt, de ő azt is kiemeli, hogy Krucsai „[e]l hivatta az Egyházi szolgát, a’ Papot-is, és meg szenteltetett olajból állo kenetet, arra rendeltetett Igéknek mondásával attól fel vette; illyen képpen rendelé magát az utólso szempillantáskor leendő rettenetes harczra” (C3v).

Székely László jezsuita szerzetes Csató Zsigmond felett mondott prédikációjának (1752) fontos része az a néhány mondat, melyben hallgatósága elé tárja, hogy az elhunyt „magáról sem vólt feledékeny. meg-intetvén azért betegsége meg-nehezedése által, hogy már világi pálya-futásának közelgetne vége, és az örökkévalóságra kellene utazni, [...] meg-tisztogatta lelkét a’ véteknek leg-kissebb szennyétől-is töredelmes szent gyonás-által, lelki erőt vett az Utólso-kenet szentsége-által, és mint már hosszas útra indúlo-félben-lévő, úti-költségül a’ Kristus Szent Testét hit, reménség, szeretet foházkodási-között buzgó áitatossággal magához vette. eképpen igaz keresztény modra el-készítvén magát az utólso orára” (Bv). Tökéletes életet élve és tökéletes utolsó készülletet téve Csató Zsigmond jó példával járt elől embertársai előtt, és jól halt meg, így családja bízhat abban, hogy az elhunyt üdvözült: „országol Kristus mint igaz Király, ki tagadhattyá? mint Királyi méltóságra magasztaltatott örökös társa (ily jó

⁸⁰ A kolligátum 8. darabja.

⁸¹ A kolligátum 3. darabja.

⁸² A kolligátum 4. darabja.

reménség táplál, az utolsó Szentségeknek bizonyosan üdvösségre vezérlő erejek-ért) uralkodik véle egygyütt N. Méltóságos Csátó Sigmond Ur-is” (B2r).

Krucσαι Juliannát a helyes katolikus haldoklási gyakorlatról meggyőzni szándékozó példaként állítja hallgatósága elé a névtelen minorita szónok: „tudván tudta [Krucσαι Julianna], hogy azt javallya, s’ parancsollya az Isten Szent Jakab Apostol által, hogy ha *Beteg valaki közületek, híja-bé az egyházi szolgát, és kennyé meg ötet olajjal az Urnak nevében: és a’ hitnek imádsága meg szabadítya ötet*. Noha ettől sokan az együgyü gorombák közül irtóznak, de a’ bódog emlékezetű halottunk, nem hogy irtózott volna, de nagy ájtatossággal, buzgosággal, örömmel, ohajtással, bátorsággal fel-vette az utolsó Szent Kenetet” (G2r).

A kolligátum prédikációit együtt olvasva felmerülhet a következő kérdés: a 18. század első évtizedeitől gyakoribb volt-e, mint korábban az elhunyt haldoklásának példaként való felmutatása, illetve a hallgatóság biztatása a katolikus, illetve református felfogás szerinti jó halál rítusaira (az előbbieket összefüggésében különösen az utolsó kenet felvételére)?⁸³ Ennek megválaszolásához szintén több katolikus és protestáns halotti prédikációt kell majd megvizsgálni a kolligátum által felvetett szempontok nyomán. Befejezőként erre is hozok egy példát.

Az 1726. május 26-án Kolozsváron eltemetett Rácz Borbára halotti prédikációjában⁸⁴ a névtelen kolozsvári plébános úgy tanítja hallgatóságát, hogy az üdvösséghez a hit kevés, a jó cselekedetek is szükségesek. Kiemeli, hogy az elhunyt ennek tudatában volt: „[...] lássuk mit tselekedett ő [Rácz Borbára], hogy az örök életre bé-mehetne. Tudta bezzeg ő mind ezeket: azért, oh mint igyekezett mind a’ vétkeket el távoztatni, ’s mind a’ jó tselekedetekben magát foglalni!” A szónok méltatja az elhunytat a katolikus nézőpontból megfelelő haldoklása miatt is: „Azzal sem elégedett-meg, hanem utolsó betegségében lelki esméretit jól meg-visgálván, tellyes életében való fogyatkozásiról újjonnan igaz gyónást, vallást tett, sirva Istenét meg követte [...] magához hivatta meszszünnen is a’ Lelki Atyát, és szép imádságok után meg-kenette magát sz: olajjal; a’ mellyel annyira meg-könnyebbedett lelkében, hogy olly bátran ment az Isten széki elejibe, mint ha-bizonyos lett volna benne, hogy az Isten kegyelmes lészen néki”. Ugyanakkor – vizsgálandó kronológiai támpontként szolgálva a további kutatáshoz – azt kérdezi, hogy a kortársak miért nem élnek az utolsó kenet gyakorlatával: „Azt kérdem én itten; vallyon miért nem követik ezt mások betegségekben, illy világos szavaira sz:

⁸³ Vö. ehhez: „A bérnálás és az utolsó kenet ismeretének teljes hiányáról számolnak be az esztergomi érsekség területén vizitáló főesperesek a 17. század elején” – írja Báth Dániel. Vö. BÁTH Dániel, *Szemponatok a bérnálkozás történeti néprajzi vizsgálatához*, Néprajzi Látóhatár, 2007/3–4, 191.

⁸⁴ *Halotti prédikátzio, melly [...] Galgai Rácz Borbára Aszszonynak [...] lengyelfalvi Orbán Elek házastársának napján Kolosváratt [...] a R. Catholica Eklesianak plébánusától mondatott [...]*, Kolozsvár, Telegdi, 1726.

Jakabnak?⁸⁵ miért az Egyházi szolgák nem kenik-meg olajjal a' betegeket, hogy bűneik megbotsáttatnának?" (B4r).

V. A továbblépés lehetőségei

A dolgozatban filológiai is megvizsgált kolligátum szövegei és néhány más beszéd alapján úgy tűnik, hogy a 18. század első évtizedeiben megjelent halotti prédikációkban (az elhunyt laudatiójában mint a hallgatóság meggyőzésére szolgáló érvelésben) fontossá váltak a következő kérdések. Egyrészt az, hogy vajon az elhunyt, akit gyakran elsősorban a névből vett érveléssel jelenít meg a halotti beszéd, megtett-e mindent üdvössége elnyeréséért. Másrészt az, hogy az éppen temetett személy szerepelhet-e jó példaként a beszédet hallgatók/olvasók előtt.

A mintaadó jelleg viszont azt is jelenti, hogy a prédikáció mint argumentatív szöveg csupán elvárást, előírást közvetít: ezen keresztül nincs közvetlen hozzáférésünk a haldoklás tényleges vallásos gesztusaihoz. Egy teljes történeti antropológiai kutatás tárhatná fel ezek rendszerét a 18. századi egyháztörténet, Erdélyben különösen az 1730-as évek elejétől jellemző katolikus térnyerés kontextusában.⁸⁶ Jelen dolgozat prédikációelemzései a folyamatban lévő kutatásom egyik fázisának eredményeit rögzítik, de a továbblépéshez szükségesnek tartom más források, például az *ars moriendi* irodalomnak, valamint a canonica visitatiók kiadásainak, a végrendeleteknek és más levéltári dokumentumoknak a vizsgálatát. Így nemcsak a (főképpen halotti) prédikációk érvelésének hatékonyságát érthetjük meg jobban a közönség szempontjából, hanem alaposabban feltárhatjuk a haldoklás felekezeti-függő értelmezésének tágabb összefüggéseit a 18. század első felében.

⁸⁵ „Affelett értvén sz: Jakabnak amaz intését, jak: 5. *Infirmatur* etc. beteg-é valaki, úgy mond, közzületek? hivassa magához az Egyházi szolgákat, és imádkozzanak érte meg kenvén olajjal, és meg-könnyebbiti őtet az UR, és ha vétekből léssen meg botsáttatnak neki” (Jak 5,14) (B4r).

⁸⁶ Lásd ehhez például TRÓCSÁNYI Zsolt, *Habsburg-politika és Habsburg-kormányzat Erdélyben, 1690–1740*, Bp., Akadémiai, 1988, 420–422.